

Vrede verbindt verschil

Verdiepende tekst bij thema Vredesweek door Edwin Ruigrok

Voorwoord

Van de Vlaamse filosoof en psychiater Damiaan Denys die door de Coronacrisis nu af en toe op televisie te zien is, leerde ik hoe Nietzsche boeken las. Ik heb altijd gedacht dat Nietzsche het wonderlijke brein had om dagelijks een aantal boeken te verslinden. Maar dat blijkt volgens Denys niet het geval. Nietzsche begon in een boek te lezen en als hij bij een interessante gedachte kwam dan legde hij het weg en ging erover nadenken. Ik zou u willen uitnodigen deze tekst ook zo te lezen. Er staan regelmatig verwijzingen naar literatuur in en af en toe een vraag of een stelling. Ik spreek de hoop uit dat het jou op een gedachte kan brengen die je met anderen kunt bespreken om deze tijd verder te doorgronden, om eigen activiteiten tegen het licht te houden en om nieuwe vragen te stellen.

Sinds 2015 gebruikt PAX *Vrede Verbindt*¹ als thema voor de Vredesweek in de overtuiging dat verbinding een woord is dat rondzingt in de Nederlandse samenleving en een sleutel lijkt in een antwoord op het gevoelde onbehagen in een tijd van globalisering. Globalisering kan worden ervaren als een bedreiging voor de bestaanszekerheid en zelf-verstaan. Deze gevoelde bedreiging levert onvrede en onzekerheid op. De komst van vluchtelingen hebben die vragen naar eigenheid en waarden scherper gemaakt². We vragen ons af voor welke waarden wij staan en wie we willen zijn.³

Bas Heijne schrijft, naar analogie van wat Freud een eeuw geleden deed, een boekje over dit onbehagen⁴. Maar is dit onbehagen breed in de samenleving te vinden of zit het vooral in de onderbuik van grijzende oudere mannen als Heijne?⁵ PAX organiseerde in 2019 met Oikos, o.m. met de columnist Stevo Akkerman een middag over dit onbehagen. Deelnemers uit verschillende religieuze tradities en vredeswerkers spraken toen over de polarisering in de Nederlandse samenleving, de oprechte zorgen over de overname van partijen aan de flanken, een angst voor internationaal en nationaal terrorisme. Tegelijkertijd was er in een tijd van globalisering een toenemende behoefte aan eigen identiteit en eigenheid wat leidde tot prachtige initiatieven, maar ook tot een toename van xenofobie en racisme. Deelnemers zien hoe er angst is om de huidige leefstijl en rechten te verliezen en dat Nederlanders in verwarring zijn over de effecten van de globalisering. Ook maken deelnemers zich zorgen over toenemende armoede en ongelijkheid in Nederland.

Soms is het niet anders dan dat je om woorden heen moet dansen om ze beter te gaan aanvoelen en begrijpen. We hebben in 2019 *Vrede verbindt* aangevuld met de thematiek van grenzen (*vrede verbindt over grenzen*), indachtig de vluchtelingen die noodgedwongen onze landsgrenzen overkomen, maar ook de grenzen die wij zelf ervaren in ons persoonlijke communicatie, en dat we soms grenzen nodig hebben. Niet iedereen is bereid verbinding met iedereen te zoeken. Waar de een pleit voor het praten met terroristen⁶, zijn er vluchtelingen die absoluut geen heil zagen in zulke ontmoetingen, nadat ze getuige waren geweest van traumatische gewelddadige ervaringen door extremisten. En in de Nederlandse samenleving sluit PAX zich aan bij solidariteitsacties in moskeeën terwijl buiten Pegida aan het demonstreren is. Wie zich inzet voor verbinding in de samenleving stuit op polarisatie.

---

¹ In 2017 en 2018 werd dat afgewisseld met *de kracht van de verbeelding en generaties voor vrede*.

² Toon Vos en Susanne Kipp schreven een interessante bachelor thesis aan de hand van hun participierend onderzoek onder voor- en tegenstanders van de komst van vluchtelingen naar Nederland. *De Nederlander. Botsende idealen rondom in- en uitsluiting van vluchtelingen*. 2015.

³ Zie bijvoorbeeld Lambert Pasterkamp, Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie op 12 september 2019 in Trouw als reactie op de HJ Schoolezing van Wopke Hoekstra

⁴ Bas Heijne. *Onbehagen. Een nieuw licht op de beschaafde mens*. Anbo, 2017.

⁵ <https://www.trouw.nl/cultuur-media/bas-heijne-toont-in-onbehagen-een-portie-onderbuik-met-een-grijs-sausje~b1e49fda/>

⁶ Bijvoorbeeld Jonathan Powell. *Talking to terrorists*. 2018.

Het werk van Bart Brandsma kan ons helpen om de polarisatie in Nederland beter te begrijpen⁷ en te kunnen zien hoe we er zelf ook onderdeel van zijn geworden. Het kan soms politieke zin hebben om krachtig stelling te nemen, maar uiteindelijk is een samenleving gebaat bij een groot middengebied waar het allemaal niet zo duidelijk is, en er ruimte voor nuance en gesprek is. In dat stille midden waar men het niet van de daken schreeuwt, maar waar in dialoog men elkaar probeert te begrijpen, wordt het samen-leven geprobeerd. Maar steeds zijn er de extremen die ons pushen om een kant te kiezen. In die polen kun je maar op één manier denken. In het stille midden mogen verschillen bestaan en hoef je het niet met elkaar eens te zijn. Daar is de vrede te vinden.

Vrede

PAX heeft als thema voor de Vredesweek gekozen voor 'Vrede verbindt verschil'. In aansluiting op voorgaande jaren was het weer een inzet tegen polarisatie in de Nederlandse samenleving, maar deze keer met een extra oog voor de diversiteit in die samenleving. Diversiteit en verschillend kunnen zijn heeft met fundamentele vrijheid te maken als onderdeel van wat vrede is. Voor een goed samen-leven heb je een weefsel nodig van mensen die elkaar kunnen respecteren in hun eigenheid en die elkaar kunnen verstaan. Dat laatste noemen we ook saamhorigheid: we zien elkaar zitten en staan, we horen elkaar en nemen de moeite om elkaar te helpen. In zo'n samenleving voelen mensen zich thuis en veilig. Zo'n situatie noemen we ook vrede.

In het werk van PAX ontdekken we telkens weer hoe mensen vrede op een verschillende manier definiëren, sterk afhankelijk van de situatie waarin zij verkeren en de manier waarop ze dat ervaren. Dit jaar is het 75 jaar geleden dat de vrede werd getekend en wij in bijna ongeloof massaal de straat op gingen om onze vrijheid te vieren. Nu willen we dat herdenken, maar kunnen niet gezamenlijk de straat op vanwege deze Corona uitbraak. Vrijheid is een essentieel onderdeel van de vrede.

Wat voor vrijheid hebben we nu? Wat hebben we er mee gedaan? Wie willen we zijn?⁸

Mensen in een oorlogssituatie herkennen hoe belangrijk het is om een staakt-het-vuren te hebben, en dan weer te weten dat de verschillende partijen zich aan de afspraken houden, en dat er een rechtsmacht is die controle uitoefent en sancties op schendingen kan leggen. En ze betreuren het als het tegendeel het geval is.

Mensen in conflictgebieden als bijvoorbeeld nu in Idlib, willen dat hun kinderen in veiligheid kunnen spelen, naar school kunnen gaan. Vrede wordt heel concreet en vele mensen zijn bereid zich ervoor in te zetten. In die oorlogssituaties wordt de vrede ook herkend in mensen die vrede vormgeven in hun activiteiten. Zo kan een schooltje waar liefdevol onderwijs wordt gegeven aan alle kinderen, van welke afkomst ook, een oase vormen in een door angst en geweld verscheurd gebied. Of artsen en verplegend personeel die met de beperkte middelen dag en nacht werken om mensen te opereren en te verzorgen, terwijl bommen op de ondergrondse ziekenhuizen vallen.

In een crisis wordt de vrede en het verlangen naar vrede een bron van hoop.

Vrede als een maatschappelijke ordening

Eerder schreef PAX⁹: Vrede vereist de opbouw van een maatschappelijke ordening die gebaseerd is op rechtvaardigheid, die zich kenmerkt door vrijheid en democratie en zich laat leiden door het algemeen welzijn. Hoop op vrede is als een broze bloem die te midden van de stenen van het geweld groeit. Deze hoop manifesteert zich als een feit tegenover alle denkbare en onmiskenbare feiten. Of, zoals Václav

---

⁷ Bart Brandsma. Polarisation. Inzicht in de dynamiek van wij-zij denken. BB in Media. 2016

⁸ Dit zijn relevante vragen die een rol kunnen spelen tijdens deze 75 jaar herdenking van vrede en vrijheid. Sommige Ambassades van Vrede pakken deze vragen op en nemen ze mee naar de Vredesweek in september. Er zijn ook instanties die het verder schuiven naar volgend jaar mei of naar 24 oktober, wanneer de Verenigde Naties haar 75 jaar bestaan viert.

⁹ PAX. *Empowering People, Building Peace. Strategisch kader 2021-2025*. Utrecht, 2019.

Havel ooit schreef “Hoop is de kwaliteit van de ziel, (...) een gerichtheid van de geest, een gerichtheid van het hart, voorbij de horizon verankerd.”

PAX herkent zich in het sociale denken van christelijke kerken. Het gaat hierbij om vier belangrijke begrippen die samen een maatschappelijke ordening overeind houden en die als voorwaarden dienen voor een duurzame vrede: waarheid, gerechtigheid, liefde en vrijheid¹⁰.

Het vraagt veel van mensen om actief hun politieke verantwoordelijkheden op te pakken en uit te oefenen om die ordening tot stand te brengen en te laten bestaan. *Het gaat dan om de eerlijkheid van de informatie, de gelijkheid van juridische systemen en de transparantie van democratische procedures.*¹¹

In een crisis wordt het duidelijker wat er op het spel staat.

Vrede in Corona-tijd

De wereld wordt geteisterd door een besmettelijke ziekte en ieder land neemt ingrijpende maatregelen. Wordt de informatie eerlijk gegeven door de overheid, hebben burgers en de media alle vrijheid om haar belangrijke kritiek uit te oefenen, zijn er behalve de goede juridische systemen ook de politieke keuzes om de kosten van de maatregelen tegen de ziekte eerlijk te verdelen?

Ik denk dat we het in Nederland met elkaar goed gedaan hebben. Initiatieven van saamhorigheid schoten als paddenstoelen uit de grond. Inzet van de maatregelen van de overheid waren erop gericht om goede gezondheidszorg te kunnen blijven bieden. Daarom moesten voldoende IC-bedden beschikbaar zijn en daarom moest de besmettingscurve omlaag. De overheid maakte de solidariteit voelbaar door op te roepen door solidair te zijn met het medische personeel dat zich uit de naad werkte. De solidariteit binnen Europa viel weer tegen. Nederland liet zich aanvankelijk van haar koude kant zien toen Italië om een Noodfonds riep, al trad het parlement hier opvallend corrigerend op. Vrede laat zich leiden door het algemeen welzijn, dat landsgrenzen overstijgt. Dat zou de kracht van Europa toch moeten zijn.

Met wie voelen we ons verbonden en met wie zijn we solidair?

Foto genomen in Idlib 2020

¹⁰ De waarheid, schreef hij (*Johannes XXIII-red*), zal het fundament uitmaken van de vrede als elk mens zich in alle eerlijkheid bewust wordt dat hij, naast zijn rechten, ook plichten heeft tegenover de medemens. De gerechtigheid zal vrede vestigen als eenieder concreet de rechten van de ander respecteert en zich voluit inzet om zijn plichten tegenover de ander te vervullen. De liefde zal gist van vrede zijn als mensen de noden van de anderen als hun eigen zullen beschouwen en als ze samen met de anderen zullen delen wat ze bezitten, te beginnen met de waarden van de geest. De vrijheid tenslotte, zal de vrede voeden en zal haar vrucht laten dragen op voorwaarde dat, in de keuze voor de middelen om het doel te bereiken, de individuele mensen de weg van de rede volgen en moedig de verantwoordelijkheid voor hun daden opnemen. Johannes Paulus II. *Pacem in terris – een permanente opdracht*. WereldvredeSDag 2003

¹¹ Johannes Paulus II. *Pacem in terris – een permanente opdracht*. WereldvredeSDag 2003

Ten tijde van deze Corona crisis werden we geconfronteerd met de beelden van miljoenen (de kranten schreven van 120 miljoen!) dagloners die in India van de ene op de andere dag geen inkomen meer hadden en genooddaakt waren om opeengepakt naar familie te reizen. Tegelijkertijd werd in grote delen van de wereld gewezen op de nodige 1,5 meter afstand. Maar *social distancing* is in de grote steden van Afrika waar meerdere families een klein huis moeten delen een onmogelijkheid. Of wat te denken van vluchtelingen die in tenten hutje op mutje staan en nauwelijks water hebben om eten te koken, laat staan hun handen te wassen? Kesh Malek, partner organisatie van PAX in de wijken van Damascus maakt rake muurschilderingen naar het voorbeeld van de kunstenaar Banksy.

Foto: Kesh Malek, Syrie.

In de Nederlandse samenleving zelf ontstond er een situatie van saamhorigheid tegen een gedeelde vijand. We moesten samen het virus verslaan. Dat konden we doen door thuis te blijven, 1,5 meter afstand te houden en handen te wassen. We deden er eerst wat giecheliger over, maar uiteindelijk was het duidelijk dat het serieus was. Dagelijks kregen we een update van het aantal doden door Corona. Duidelijk werd hoe ingrijpend de ziekte kon verlopen, waarbij mensen uiteindelijk in slaap werden gebracht en beademd werden. Velen zouden het niet overleven. De vlaggen gingen uit met teksten als 'Voor elkaar. Met elkaar'. Vrijwilligers boden zich aan om te helpen om boodschappen te doen. Mensen werken zoveel mogelijk vanuit huis en waar mensen hun inkomen onder het bijstandsniveau ziet zakken, daar springt de overheid bij. De overheid herpakt een zorgende rol, een wende naar een socialistische aanpak onder liberaal bewind. Er komen stemmen die wijzen op de neveneffecten die zowel desastreus voor de economie en het sociale leven¹² zijn, als heilbrengend voor het milieu. Venetianen zien weer vissen zwemmen in hun kanalen, de lucht boven China en India, maar ook Nederland wordt een stuk schoner. We staan niet meer in de file. Maar ook een morele discussie komt langzaam op gang en schetst het akelige dilemma dat lang doorgaan met deze maatregelen het bedrijfsleven en werknemers ernstige economische en sociale schade toebrengt. Vaker wordt een vergelijking gemaakt met slachtoffers door andere ziektes en die blijken veel hoger te liggen, zelfs die van de gewone griep. Maar ook die van malaria waar nog steeds 450.000 mensen ieder jaar sterven. Ieder jaar zijn er 800.000 zelfdodingen wereldwijd. Stel je voor dat we hier dagelijks updates van geven...

Maar konden we anders dan reageren zoals we hebben gereageerd? Het werd door de virologen die nu niet meer van de televisie weg te slaan zijn 20 jaar geleden al voorspeld dat dit er aan zou komen. Wanneer een pandemie zou uitbreken wisten ze niet, maar dat het zou gebeuren, dat was duidelijk. Het is duidelijk dat we na Corona andere virussen zullen krijgen en dus lijkt het logisch dat we ons leven moeten inrichten op regelmatig uitbraken die de nodige maatregelen vergen waar we nu uitvoerig mee geoefend hebben.

---

¹² De maatregelen van de regering brengen ook sociale kosten met zich mee. Er is een duidelijke toename van huiselijk geweld. Er is een stijging van 30-40% in het aantal geweldplegingen in huiselijke kring. Vooral vrouwen zijn hiervan de dupe. Bron: <https://nos.nl/collectie/13841/artikel/2329645-wereldwijde-toename-huiselijk-geweld-door-coronavirus>

Saamhorigheid en verbinding

De keerzijde van de Corona crisis is dat we zeer bewust zijn geworden van de ander. In de supermarkt lopen we niet zomaar langs elkaar heen, maar kijken even hoe de ander reageert als ik langsloop en me afvraag of er 1,5 meter tussen zit. Daarbij kijk ik de ander even in de ogen en dikwijls volgt er een kleine glimlach of een knikje. Wandelaars hier in de uiterwaarden rond de IJssel waar ik woon, groeten elkaar. Het is alsof we samen in een gestrande trein zitten en samen een avontuur zijn aangegaan. We zijn 'iedereen' geworden, zoals ook verzucht wordt in *La Peste*, een boek van Albert Camus, een bevinding die niet door alle mensen in het Algerijnse dorpje waar het zich afspeelt wordt gewaardeerd. Zeker niet als je juist je eigenheid tot expressie wilt brengen, als je verschillend wilt zijn. De gezamenlijke vijand brengt ons samen. We wensen elkaar sterkte en vragen of het lukt thuis. We doen het eigenlijk graag: dat even vragen hoe het gaat. In veel andere, niet Westerse culturen zijn de begroetingen ook veel uitvoeriger. Het is ook noodzaak om die banden aan te halen met je mede dorpsbewoners, maar ik ervaar nu dat het ook fijn is. In Rwanda vroeg je eerst hoe de berichten zijn en het standaard antwoord was dat de berichten goed zijn. Dan ging je vragen naar de kinderen. En het ging gepaard met voortdurende omhelzingen en ondersteunende klanken. Toen ik het eenmaal doorhad tijdens mijn lange verblijf in Rwanda voelde ik dit duidelijk als een weer een stap in mijn integratie en voelde ik me weer meer thuis.

Het is opvallend hoe aan het begin van de Coronacrisis de politieke partijen die juist gedijen bij polarisatie nu stil gevallen zijn. De Nederlanders hebben daar nu even geen behoefte aan. Polarisation zie ik als het innemen van een extreem standpunt en daar niet meer uit weg willen. Dat betekent dat er niet meer geluisterd wordt, en alleen maar gezonden. Deze 'polaristen' (*pushers*) proberen vooral medestanders te krijgen. Ons thema van *Vrede verbindt* zocht juist als antwoord op deze polarisatie naar dialoog, door ruimte te scheppen om de nuance te zoeken, om de morele discussies te voeren en waarden af te wegen.

De vraag is nu of deze nieuwe saamhorigheid in Nederland een blijvertje is. Het is opvallend hoe Nederlanders vragen wanneer alles weer bij het oude is. Daarmee suggereren ze dat het vroeger goed was, terwijl we wel degelijk een serieus klimaatprobleem hebben, terwijl vele mensen aan de grenzen van Europa creperen, terwijl vele mensen in armoede leven, mede door een wereldhandel die heel wat eerlijker kan, terwijl vele landen inclusief Nederland vele (onderdelen van) wapensystemen leveren die oorlogen voeden en waar vele slachtoffers worden gemaakt.

Er zijn er ook wel die beweren dat de aarde zichzelf nu verdedigt en dat ze weer even ademhaalt. Er zijn er die het zien als een straf voor onze manier van leven. Toch blijf ik liever uit deze discussie. Waar het wel om gaat is om de neveneffecten goed te bestuderen en ons voordeel er mee te doen in het licht van de bestaande problemen in de wereld die onze duurzame vrede bedreigen. Als we inderdaad kunnen verwachten dat dit slechts een eerste virusgolf is en dat er meer zullen volgen, dan is het goed om ons leven en werken hier meer naar in te richten, en onze internationale verplichtingen daarin mee te nemen.

Waarden en verbinding

In deze tijd zijn velen letterlijk teruggeworpen op zich zelf en vragen zich opnieuw af wat nu werkelijk belangrijk is. Het is de oefening van de kluizenaar en de kloosterling. Het verbaast ook niet dat dagblad Trouw¹³ enkelen van hen aan het woord laat en adviezen laat geven. Zij hebben er bewust voor gekozen om in afzondering te leven, kunnen genieten van de contemplatie en de rust, maar hebben ook structuur nodig. Zuster Johanna, een van de acht slotzusters in de priorij Thabor van de Kanunnikessen van het heilig Graf in Sint Odiliënberg, Limburg: 'Tegen mensen die nu voor het eerst langdurig thuis zitten, in een te kleine ruimte met veel mensen op elkaar zou ik willen zeggen: geef de dag structuur. Structuur bepaalt ons leven. Er is zoiets als de troost van de herhaling. Al denk ik zelf wel eens bij het zoveelste uur van het koorgebed: 'het mag ook wel wat minder.' Theo van Osch leidt een contemplatief leven als kluizenaar in de glooiende velden bij het Zuid-Franse dorpje Montbrun. Hij beaamt het belang van de regelmaat. Hij hoopt dat in deze tijd veel mensen de stilte weer zullen ontdekken en hoe troostrijk deze

---

¹³ <https://www.trouw.nl/religie-filosofie/lessen-van-kloosterlingen-en-kluizenaren-in-afzondering-leven-als-dat-het-allerergerste-is~b18744a3/>

kan zijn. “Ondanks alle ellende is dit een bezinningsmoment. Het is een goed moment om je af te vragen: hoe sta ik eigenlijk in het leven?”

Je merkt het bij veel Nederlanders dat ze weer oog krijgen voor elkaar en voor de natuur. Het lichamelijke contact met opa en oma wordt door velen gemist. Ik hoor nog weinig van het missen van feesten. Sommigen zullen dat ongetwijfeld ook missen, maar wezenlijker lijken die intieme contacten met familie en vrienden. We vullen het op met creatieve en veelal grappige korte filmpjes (en sommigen zijn werkelijk hilarisch) maar het gemis van het fysieke contact blijft.

In een crisis wordt het helder wat werkelijk van waarde is.

In de bezoeken van PAX in conflictgebieden ontstonden vaak kleine gesprekjes met mensen op de straat en op het platteland en in de bergen. Taxichauffeurs, boeren en herders vertellen dan hoe ze de politieke en sociale situatie zien, vaak hun teleurstelling over een corrupte overheid en de slechte voorzieningen. Eenmaal gevraagd naar hun verwachtingen en wat ze dan echt belangrijk vinden, komen ze met een receptuur voor een eenvoudig leven waarin de basale mensenrechten worden gerespecteerd: een eenvoudig huis, uitzicht op eten voor elke dag voor de kinderen, toegang tot een kliniekje, toegang tot drinkwater en scholing voor de kinderen. De grootste wensen lagen steevast voor de kinderen. Eigenlijk is het in Nederland niet anders. Als we in de harten van mensen konden kijken dan zouden we dezelfde eenvoudige wensen zien. Het is zoals Bregman¹⁴ schrijft in zijn ‘De meeste mensen deugen’: mensen onder druk leven in de meeste gevallen naar de waarden van medemenselijkheid, verdraagzaamheid en verantwoordelijkheid voor elkaar. Dat is wat we nu zien en opmerkelijk is hoe blij we er zelf mee zijn om die waarden nu te mogen leven. Er voor elkaar zijn is iets wat blijkbaar gelukkig maakt.

Verbinding en de rol van de staat

De overheid heeft haar verantwoordelijkheid nu gevonden in het afkondigen van maatregelen om de toename van de besmettingsgraad met het Corona virus zoveel mogelijk af te vlakken. Daarna heeft zij een pakket aan ondersteuningsmaatregelen voor zzp-ers en bedrijven die door de maatregelen hun inkomsten derven. Het is opvallend hoe deze liberale overheid de rol van de sturende overheid herpakt en dat het in veel gevallen positief uitpakt. De beperkingen van een vrije markt komen sterker aan het licht. Hiervoor verwijs ik nu alleen naar het uitstekend artikel van de Trouw columnist Hans Goslinga¹⁵ die spreekt over de bekering van Rutte. Hij citeert Rutte meerdere keren:

“We zijn natuurlijk een land dat in de kern diep-socialistisch is” en “Ik geloof in een sterke staat”. Rutte ‘spreekt nu zelfs over de staat als ‘schild voor de zwakke’. Goslinga noemt het ‘politiek spectaculair dat Rutte zich zo volledig bekent tot het Rijnlandse model, omdat dit de belangen van de samenleving boven de belangen van de aandeelhouders plaatst’.

Overheid en burgers raken er opnieuw van doordrongen hoe belangrijke de publieke sector is voor de onze samenleving. Het lijkt er inderdaad op dat de landen die het minst zijn publieke gezondheidszorg op peil heeft nu de meeste klappen krijgt. ‘In de Verenigde Staten is de kleine groep rijken dankzij mateloze belastingverlagingen sinds Reagan in de jaren tachtig nog veel rijker geworden, terwijl de publieke sector is verwaarloosd en verarmd.’

Nederlanders gaan de straat op om te applaudiseren voor het verzorgende personeel en ze worden ondertussen met andere beroepen de vitale sector genoemd. De politieke doorvertaling horen we in de woorden van Rutte al zal ook hier nog maar moeten blijken hoe de balans tussen overheid, markt en burgers na de crisis opnieuw zal worden gezocht en gevonden.

Ten slotte Goslinga nog even omdat hij het zo mooi verwoordt: ‘De vraag hoe de wereld er na corona uit zal zien heeft als voordeel dat zij het politieke debat terugbrengt in een natuurlijke bedding: het zoeken naar een nieuwe balans tussen overheid, markt en burgers. Daarbij kan het doorgeslagen identiteitsdebat,

---

¹⁴ Rutger Bregman. *De meeste mensen deugen. Een nieuwe geschiedenis van de mens*. De Correspondent. 2019

¹⁵ <https://www.trouw.nl/opinie/de-spectaculaire-bekering-van-rutte-bbeed69e>

waarin populisten gedijen, als irrelevant en zelfs als een vorm van decadentie terzijde worden geschoven. Deze crisis ontmaskert de poseurs en bepaalt de politiek weer bij zaken die er echt toe doen.’

Ondertussen maakt PAX zich grote zorgen over mate waarin machthebbers, ook binnen democratieën nu de gelegenheid nemen om meer macht naar zich toetrekken en de speelruimte voor media en burgers kleiner maakt. Het is dan maar de vraag hoe blijvend die maatregelen zijn.

Zin en verbinding

Dirk de Wachter, de Vlaamse psychiater die veel populariteit heeft gekregen met zijn heldere en sympathieke kijk op vooral kwetsbare mensen in deze samenleving, houdt in een interview op de publieke omroep even een slag om de arm of die saamhorigheid die nu wordt getoond wel blijvend is. Hij kan een zeker cynisme niet onderdrukken als hij zegt te verwachten dat de mensen de neiging hebben om snel weer terug te gaan naar het oude patroon van een hedonistische levensstijl met overconsumptie en verspilling. Maar hij herneemt zich door te benadrukken hoe belangrijk mensen nu blijkbaar vinden om die fysieke nabijheid te kunnen ervaren en zonder die nabijheid mensen verkommeren.

Verbinding blijft een terugkerend begrip in onze thema’s van de Vredesweek, maar ook in de politiek en de media. De ervaring van verbinding lijkt zowel een doel in zichzelf als wel een instrument om politieke verandering te bewerkstelligen. We zijn gemeenschapswezens. We gedijen bij het besef onderdeel te zijn van een groter geheel. Dit ervaren we als zin en betekenis. ‘Dit streven naar een zinvol bestaan is niet als een kers op de taart, het is geen luxe die pas aan de orde komt als andere levensbehoeften vervuld zijn’¹⁶. Voor de Ambassades van Vrede is verbinding in de samenleving steeds een belangrijke inzet geweest. Verbinding in het bijzonder met hen die met ons verschillen in afkomst, in religie en levensbeschouwing. En met hen die buiten de boot dreigen te vallen.

Zin en verbinding liggen tussen heel dicht bij elkaar. Bijzonder hoogleraar Hans Alma vertelt al onderzoekend hoe lichamelijk deze zinervaring is.

De verbinding met elkaar, wereldwijd, is geen vraag meer, maar een gegeven. Net als onze verbinding met de aarde. Het gaat er wel om of we dit kunnen ervaren. En niet alleen geestelijk, of als een cognitieve overtuiging, maar als een lijfelijke ervaring. Is het niet tijd om ook religieuze tradities opnieuw vanuit dat perspectief te bekijken: als serieuze pogingen om een wereldwijde verbondenheid met elkaar en de aarde vorm te geven? Volgens Hans Alma vraagt het om vanuit een geborgenheid ons met dat grotere geheel vanuit nieuwsgierigheid te verbinden. Verbinding ervaren we als we het grotere geheel kunnen zien en daar zinvol in kunnen participeren. Paul Ricoeur werkt dat uit in het genieten van elkaar en van de dingen. Alma omschrijft dat als het opgaan in elkaar, in de natuur en in de muziek als zelfvinding in zelfverlies, terminologie die we herkennen vanuit het evangelie. Terecht wijst Alma erop dat ook het tegendeel ervaren kan worden: juist wanhoop en het gebrek aan verbinding. Dorothee Solle¹⁷ sprak in dit verband van de *via negativa*, naar analogie van de mystici, die constateerden hoe in de totale wanhoop een begin van transformatie tot politiek handelen geboren kan worden. Een morele verontwaardiging over het onrecht in de wereld, begint met een lichamelijke emotie: we worden er door geraakt en willen er iets aan doen. Schaamte over wat wereldleiders doen en opgaan in een wereldwijde beweging van verzet. Niet weinigen van ons hebben dat ervaren in de grote demonstraties tegen de kernwapens en voor een veiliger wereld.

Een kernbegrip in het verstaan van Alma in termen van verbinding is resonantie met de anderen en de leefomgeving. Zij gaat hier uit van een wederkerigheid tussen mensen onderling, maar ook met de dieren, de dingen en de natuur. In de vredesbeweging hebben we ons vooral gericht op mensen en conflict, alhoewel Ambassades van Vrede regelmatig de klimaatproblematiek aandacht hebben gegeven en daarbij ook aandacht gaven aan de manier waarop wij ons met de dieren, natuur en de dingen verhouden. Ik denk dat we er niet meer aan ontkomen om ook in de Vredesbeweging meer aandacht te geven aan onze grondhouding ten aanzien van de aarde.

¹⁶ Hans Alma. *Het verlangen naar zin. De zoektocht naar resonantie in de wereld*. Utrecht, 2020.

¹⁷ Dorothee Sölle. *Mystiek en verzet. ‘Gij stil geschreeuw’*. Kampen, 2005.

De Corona-crisis maakt ons duidelijk hoe we als mensen verstrengeld leven in complexe ecosystemen. Pas als we onderkennen hoe wederkerig deze relaties zijn kunnen we beginnen te luisteren naar wat de natuur ons te zeggen heeft.

Verbinding met de aarde

De verbondenheid met de aarde als thema heeft in bepaalde kringen een lange geschiedenis. Met name de Franciscanen hebben naar het voorbeeld van Franciscus van Assisi, liefkozend kleine Frans genoemd, een oude traditie die niet alleen oog had voor de kwetsbaarheid van de medemens, maar ook die van de aarde. Die houding is steeds terug te vinden in de verhalen van Franciscus die luistert. Die luistert naar mensen, naar dieren, naar de natuur. De verhalen gaan dat hij gesprekken voerde met de vogels en dat hij de gevaarlijke wolf van Gubbio kon weerhouden een dorp te verslinden. Overigens is het nu herkenbaar hoe het verhaaltje begint. Iedereen zit binnen.

Een nieuwe dag breekt aan.

Het stadje Gubbio lijkt nog te slapen.

je ziet geen koe in de wei en hoort geen vogeltje fluiten.

Nergens speelt een kind op straat. Alles is doodstil.

Maar waarom toch? Het is toch allang licht?¹⁸

Niemand durft het dorp meer uit. De mensen hebben maar één benadering: de wolf bestrijden, de wolf moet dood! Franciscus gaat naar de wolf om te praten. Hij herkent de behoefte van de wolf en zorgt ervoor dat de wolf elke dag te eten krijgt, maar hij grijpt de gebeurtenis ook aan om de dorpingen zich te laten bezinnen over hun gedrag jegens elkaar. Want zulke lieverdjes zijn ze zelf ook niet.

In de eco-filosofie is zijn houding getypeerd als een participatieve levenshouding: Franciscus voelde zich een onderdeel van de natuur die gekenmerkt werd door leven en dood. Alle levende wezens werden broeders en zusters voor kleine Frans, maar ook de niet levende wezens tot en met de dood toe. Velen vonden in hem de inspiratie om de onderwerpende en antropocentrische houding van de moderne mens te bekritisieren en met hem te zoeken naar een andere levenswijze. Paus Franciscus die koos voor de naam van Kleine Frans nam zijn pleidooi verder in zijn Laudato Si¹⁹, een document dat veel bijval vond ook in de milieubeweging. In Laudato Si wordt verder duidelijk dat het om een groter moreel probleem gaat, waarover we eerder hebben gelezen: onze medemenselijkheid en onze manier waarop we met de natuur en de aarde omgaan. De tijd van een instrumentalistisch omgang met de natuur heeft geleid tot plundering en in vele delen van de wereld geleid tot toenemende kansen op conflict en mensen die vluchten voor hun overleving. Van de andere kant heeft ook oorlogsvoering weer geleid tot veel milieuschade, iets waarover PAX al veel heeft gepubliceerd. Samen met de Geestelijke Verzorging van de krijgsmacht organiseerde PAX in 2019 een symposium over dit verband. Het lijkt nu niet de tijd om klimaatissues op te schorten, maar met de Corona ervaring opnieuw te bekijken en de kansen te grijpen.

Met wie zijn wij verbonden? De Coronacrisis biedt ons een kans om opnieuw te kijken hoe wij met de aarde, de dieren en de natuur omgaan. Franciscus van Assisi beweegt weg van een antropocentrische houding. Bij hem staat de gehele schepping centraal.

Diversiteit en verbinding

Enis Odaci ging samen met zijn goede vriend Herman Koetsveld op een spiegelreis door het christelijke en islamitische landschap. Samen schreven ze er een mooi boekje over en vertelde hij erover tijdens de oecumene lezing van 2020 van de landelijke Raad van Kerken. Enis vertelt hoe hij in Nederland steeds op een andere manier werd getypeerd al naar gelang de context. Als Nederlandse jongen werd hem steeds gevraagd naar zijn afkomst en ontdekte hij dat hij een Turkse Nederlander was. Na 9/11 vroegen ze hem steevast naar wat hij er als moslim van vond en zo werd hij een biculturele Turkse Nederlandse moslim.

¹⁸ <https://www.geloventhuis.nl/2017/wie-is-bang-voor-de-wolf/vertellen/franciscus-en-de-wolf-van-gubbio.html>

¹⁹ <https://www.rkdocumenten.nl/rkdocs/index.php?mi=600&doc=5000>

Die ook nog wat uit te leggen heeft. Hij gaat op bezoek bij orthodox christelijke gemeenten en wordt ook thuis ontvangen. Dat is niet altijd even gemakkelijk. Net zo goed als het niet gemakkelijk was voor zijn vriend, predikant Herman Koetsveld die bij verschillende islamitische gemeenschappen kwam. Wat ze vooral geleerd hadden? Dat ze nooit meer zullen spreken over het christendom of de Islam.' Ze ontdekten mooie en pijnlijke dingen die ze gemeen hadden.

Het gaat er blijkbaar niet om het eens te zijn, maar wel om met het hart te luisteren en vanuit het hart te spreken.

Dat betekent ook dat we, aldus Enis, verhullende taal moeten afleggen. Niet meer spreken over 'vage termen als normen en waarden, de joods-christelijke cultuur of – voegt hij er dan aan toe- koekjeshappen'. 'Laten we spreken over wat ons raakt, wat ons inspireert, wat ons angstig maakt, wat ons onzeker maakt'.

Spelen met verwarring en het verschil verbinden

André Droogers, emeritus hoogleraar antropologie, ziet in de komst van de nieuwe diversiteit een toetssteen hoe we met elkaar verbonden kunnen blijven en een nieuwe gedeelde identiteit kunnen vinden. Hoe kunnen we met diversiteit leven en onze eigenheid behouden? Hoe daar te komen? Volgens Droogers moeten we uit de kramp van de polarisatie door meer te spelen, al vergt dat wel een nieuwsgierige houding²⁰. Daarnaast, zou ik zeggen, is vertrouwen nodig en een vorm van onbevreesdheid voor wat er te gebeuren staat. We kunnen elkaar meer bevragen over welke betekenis een ieder aan de gebeurtenissen geeft. Een mooi voorbeeld vond ik bij de Doopsgezinden met hun lange traditie van pacifisme. Zij interviewden in 2019 verschillende van hun leden die op basis van hun verantwoordelijkheid en zorg voor medemensen hun land hadden verdedigd. De ene door dienst te weigeren en de ander door als soldaat op vredesmissies te dienen²¹. De gesprekken waren vaak ontroerend. Ieder kon zijn verhaal doen en er was respect voor de genuanceerde manier waarop een ieder tot zijn keuze was gekomen. De verschillen bleven bestaan. Het leven werd in zijn complexiteit omarmd zonder een oordeel uit te spreken. Ik denk dat dit project heeft bijgedragen aan het zichtbaar maken van de verbondenheid binnen de doopsgezinde gemeenschap.

Droogers ziet mensen als betekenisgevers en het spel kenmerkt zich door verschillende betekenissen naast elkaar te laten bestaan. Dit geeft verschillende perspectieven en mogelijkheden om samen verder te kunnen. Binnen de vredesbeweging en ook daarbuiten hebben we steeds meer ontdekt hoe we dialoog daarom beter kunnen gebruiken dan debat. Ambassades van Vrede werken bijvoorbeeld samen met Nederland in Dialoog of organiseren hun eigen dialoogtafels. In dialoog probeer je niet te winnen, maar het eigen verhaal en dat van de ander te verdiepen. Nu is het wel zo dat vaak al eensgezinde mensen naar de dialoogtafels gaan. Het vraagt soms een flinke inspanning om mensen met andere achtergronden en overtuigingen bij jou aan tafel te krijgen. Nogal wat mensen zitten in een ontkenning van de multiculturele samenleving of zijn er woedend over. Droogers ziet hier de rouwstadia van Kubler-Ross²² in en wellicht zou het kunnen helpen om de moeite en pijn vanwege een veranderende samenleving bij de ander te herkennen en te weten dat verwerking ervan in stadia verloopt. Om uiteindelijk de aanvaarding van diversiteit in de Nederlandse samenleving mogelijk te maken. In 2017 constateerde het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) een toename van de aanvaarding van diversiteit. In 1994 was bijna de helft van de Nederlanders die vond dat er te veel 'buitenlanders' woonden, terwijl dat nu minder is dan 30%.²³ We bevinden ons blijkbaar al in een trend van positieve aanvaarding van de diversiteit in Nederland.

---

²⁰ André Droogers. *Speltherapie voor verward Nederland. Omgaan met nationaliteit en diversiteit*. Amsterdam. 2018.

²¹ <https://www.dgaalsmeer.nl/Gemeente-zijn/Project%20%27Gewetensverhalen%27%20-%20de%20Vrede%20dienen>

²² Kubler-Ross is bekend geworden door haar stadia in rouw verwerking: eerst ontkenning, dan verzet en boosheid, vervolgens een onderhandelingsfase, dan verdriet en ten slotte aanvaarding en rust.

²³ Droogers, p.34.

Nederlandse identiteit

Waarin zoeken de Nederlanders verbinding? Wat verbindt ons als Nederlanders? Ik denk niet dat we als vredesbeweging vooral op zoek zijn naar de Nederlandse identiteit of dat we onze verbinding in onze nationaliteit willen zoeken, maar het is wel interessant om te kijken waar mensen in Nederland de Nederlandse identiteit op willen baseren. Het SCP onderzocht het in 2019. Ten eerste vindt het SCP dat de Nederlandse identiteit niet bestaat (waar hebben we dat eerder gehoord?). Maar er is geen sprake van verschillende met elkaar strijdende kampen. Er is veel overlap. Ze ontdekt een eenheid in diversiteit. Ja, er zijn botsende opvattingen (Zwarte Piet debat), en er lijkt een groot verschil tussen Nederlanders die waarden hechten aan de symbolen en tradities en een andere groep die vooral waarde hecht aan de verworven burgerrechten. 'Verbonden met Nederland voelen we ons vooral via de Nederlandse taal. Dat is hét belangrijkste element van collectieve identificatie'. Opvallend is dat 'religies zoals de islam, boeddhisme en in mindere mate ook het christendom geen bron zijn van verbondenheid voor de meerderheid van de Nederlanders.'²⁴

'Wat globalisering in het algemeen en de Europese integratie in het bijzonder betreft: Nederlanders die van mening zijn dat er een Nederlandse identiteit bestaat maken zich sneller zorgen over het verdwijnen van Nederland als zelfstandig land en beschouwen internationalisering en Europeanisering eerder als bedreigende (in plaats van versterkende) ontwikkelingen voor Nederland.' Ook de islam zien deze Nederlanders als een bedreiging. De mensen die echter juist veel waarde hechten aan de burgerrechten vinden dat er alle ruimte moet zijn voor de islam.²⁵ Binnen de Vredesbeweging hebben we altijd de mensenrechten en burgerrechten belangrijk gevonden. Het is dan ook begrijpelijk dat wij altijd de dialoog met de islam hebben gezocht en in veel gevallen gevonden. Dat deze nog versterkt moet worden mag duidelijk zijn.

Een samenleving vormen kan niet meer vanuit slechts enkele zuilen of levensbeschouwingen. De samenleving is veel pluriformer geworden en vraagt een andere verbindende taal. Het helpt dan niet om uit te gaan van een eenduidige en strak afgebakende identiteit.

Ten slotte: de samenspraak van de vogels

Dit document biedt enkele stellingen en vragen om verder over in gesprek te gaan. De laatste woorden zijn nog niet gesproken. Er valt nog veel te leren. Een samenleving die in vrede wil leven bouwt op de principes die we aan het begin hebben genoemd. We herkennen in de burgerbewegingen hoe mensen roepen om waarheid en een onafhankelijke media, om vrijheid de straat opgaan tegenover de dictatoriale regimes, om recht waar corruptie en machtsmisbruik dagelijkse kost zijn, en zich oefenen in compassie dat een samenleving leefbaar en zinvol maakt. Als we tijdens, voor en na, de Vredesweek *Vrede verbindt verschil* willen ervaren, laten we dan beginnen om te luisteren naar elkaars verhalen hoe in dit leven het goede te vinden. Verhalen van anderen kunnen helpen en soms komen ze van ver en uit vervlogen tijden.

Ik eindig met het verhaal dat ik direct overneem uit dat eerder genoemde boek van Hans Alma: *De samenspraak van de vogels*²⁶ van de Perzische dichter Farid ud-Din Attar (1119-1233). 'Alle vogels ter wereld komen samen om op zoek te gaan naar een leider'. Dat levert weinig op. De hop laat wel weten dat ze 'wel degelijk een koning hebben, die hen steeds nabij is al zijn zij ver van hem. Het gaat om de Simoerg die van zijn bestaan blijkt heeft gegeven door een veer te laten neer dwarrelen.' De vogels zijn razend enthousiast om de Simoerg te gaan opzoeken, maar wanneer de hop vertelt dat het een moeilijke reis gaat worden, haken velen af. Uiteindelijk gaat een toch nog een grote groep vogels op weg. Het is een zware, uitputtende reis. Ze gaan door zeven valleien: 'van Zoeken, Liefde, Inzicht, Onthechting, Eenheid, Verbijstering en ten slotte Ontbering en Uitwissing. Sommige vogels keren alsnog terug of raken de weg kwijt, andere vogels sterven. De hop moet de overige vogels steeds aanmoedigen en overtuigen. Hongerig, kaal en verzwakt komen uiteindelijk dertig vogels aan bij de berg waar de Simoerg zijn paleis

²⁴ https://www.scienceguide.nl/wp-content/uploads/2019/07/Magazine_SCR-2019_web.pdf

²⁵ zie voetnoot 24

²⁶ H. Alma. *Verlangen naar zin*. p. 171. Een uitgebreide beschrijving en uitleg van het verhaal is te vinden op bijvoorbeeld: <http://www.boristoroff.info/nl/teksten/mystiek/178-attar-samenspreking-van-de-vogels-of-de-simoerg>

heeft. Ze worden binnengelaten, maar ze treffen niemand aan. Wanhopig vliegen ze door lege zalen en galerijen. Zo vinden ze de binnentuin met in het midden een groot meer. Nog steeds is er niemand te zien. Wanneer ze over het water vliegen en de waterspiegel hen reflecteert, doemt uit die reflectie van dertig vogels echter een gestalte op. Uit de eenheid die zij in hun gezamenlijk zoeken vormen, komt de Simoerg tevoorschijn. Zij zijn de Simoerg, niet in hun afzonderlijke weerkaatsing, maar in het grotere geheel, waarvan zij deel uitmaken'.

Alle vogels zijn verschillend, maar met elkaar verbonden in een geheel dat meer is dan de som der delen. Zo kan de Simoerg voor ons de vrede zijn.

*Edwin Ruigrok
Identiteitsmedewerker PAX
Ellecom, 20 april 2020*